

Семіда О. В.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 1

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

МЕТАФОРИЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *RADIATION* У ТЕКСТАХ НА ЕКОЛОГІЧНУ ТЕМАТИКУ

Анотація. У статті здійснено аналіз концептуальних метафор, за допомогою яких здійснюється опис концепту *Radiation* у текстах на екологічну тематику. Зважаючи на актуальність екологічної тематики, в роботі обґрунтовано необхідність проведення такого дослідження та подано перспективи подальших розробок. У процесі теоретичних розвідок було розглянуто різні підходи до терміна «еколінгвістика». У статті еколінгвістика розглядається як дисципліна, що вивчає тексти на екологічну тематику. Було здійснено аналіз останніх публікацій та досліджень із цієї тематики та визначено теоретичне підґрунтя нашого дослідження, а саме: проаналізовано праці вчених-лінгвістів, які досліджували екологічну тематику з різних точок зору, зокрема розглянуто когнітивний підхід до аналізу концептуальних метафор, які структурують екологічний дискурс. Визначено концептуальну метафору як явище реального світу, що відображується за допомогою інших явищ реального світу на основі їх подібності, тобто зображення одного поняття з однієї сфери суспільного життя в межах поняття з іншої сфери. Визначено концепти, які структурують екологічний дискурс: Environment/Довкілля, Pollution/Забруднення, Energy/Енергія, Climate Change/Зміна клімату, Chernobyl/Чорнобиль. Під час аналізу текстів з електронного видання журналу *The Ecologist* було описано концептуальні метафори, які репрезентують концепт *Radiation*. Це метафори із таких суспільних сфер, як ВІЙНА, ЗДОРОВ'Я, РЕЛІГІЯ ТА МІФОЛОГІЯ, ПОБУТ, ЕМОЦІЙНА СФЕРА. Ці концептуальні метафори містять негативну оцінку конотацію та відбивають негативне ставлення до радіації у свідомості суспільства, пояснюючи тим самим поширення «зеленого» руху. Концептуальні метафори містять стереотипи та оцінку описуваного явища. Як показало дослідження, вони створюють в основному негативну оцінку концепту *Radiation* у текстах на екологічну тематику.

Ключові слова: концептуальна метафора, еколінгвістика, концепт, концептуальна область, область джерела, оцінка.

Постановка проблеми. Мова є живим організмом, який реагує на всі зміни, що відбуваються в суспільному житті. Внаслідок активної взаємодії мови з різними сферами людського життя, вона вбирає в себе нові поняття, створюються нові терміни, та навіть виникають нові дисципліни на перетині лінгвістики та певної сфери людського життя. Зокрема, у зв'язку зі стрімким розвитком промисловості, активним господарюванням людей на планеті та численними екологічними катастрофами актуальною стала тема екології, навколишнього середовища, рух за «зелений» спосіб господарювання тощо.

Екологічна тематика привернула інтерес учених-лінгвістів до дослідження відображення цієї тематики в мові, до вивчення структури екологічних текстів, концептів, метафор, різних мовних засобів тощо. З'являється нова дисципліна – еколінгвістика, одним із завдань якої є дослідження текстів про екологію. Учені вважають її молодим напрямом лінгвістичної науки, що виник на перетині екології, соціолінгвістики та власне лінгвістичної науки та набуває значного розвитку в контексті сучасної парадигми лінгвістичних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що вченими-лінгвістами термін «еколінгвістика» розглядається неоднозначно. Є два підходи щодо визначення цього поняття. Згідно з першим підходом, завданням еколінгвістики є дослідити, задокументувати і врятувати мови, що перебувають під загрозою зникнення. Згідно з іншим підходом, мова використовується для привернення уваги до проблем навколишнього середовища [9]. Так, взаємозв'язок суспільства і природи осмислюється з точки зору різних аспектів – філософського, соціологічного, психологічного, що й дало початок виникненню нового напрямку дослідження – еколінгвістики. І. Петренко [5, с. 279], досліджуючи походження терміна «еколінгвістика», виділяє чинники виникнення цієї дисципліни: погіршення екологічної ситуації, геополітичні зміни та прискорення процесу глобалізації, переорієнтація багатьох лінгвістичних дисциплін на комплексні дослідження мови з урахуванням соціального й етнокультурного контексту її функціонування, стрімкий розвиток засобів масової інформації і поява нових типів комунікації, в мові яких знаходять безпосереднє відображення усі зміни, що відбуваються в суспільстві та мові. А. Stibbe зазначає, що різне трактування цього терміна впливає з різних підходів до трактування терміна «екологія» [11].

Екологічна проблематика привертає увагу і науковців-лінгвістів, у коло їхніх досліджень потрапляють особливості екологічного дискурсу (І.О. Розмаріца), екологічна термінологія (С.В. Овсейчик, К.Ю. Симонова), аналізується екологічна публіцистика (Т.О. Бондаренко, Г.М. Гопко), розглядаються концептуальні метафори в екологічному дискурсі (Н.О. Красильникова, О.В. Іванова), проводиться лінгвістичний аналіз дискурсивних структур екологічної тематики (О.Г. Хітарова).

Еколінгвістика визначає, як мова впливає на формування значень та встановлення зв'язків між людьми та навколишнім середовищем [13]. У лінгвістичній екології антропоного характеру набувають процеси утворення мовних концептів і категорій, які стосуються взаємодії людини з навколишнім світом

[6]. Учені визначають екологічний дискурс, під яким розуміють сукупність текстів різних функціональних стилів і жанрів, від монографій до творів популярної та художньої літератури, як вираження у мові екологічних тем і проблем. «Це зв'язний, усний або письмовий, текст, зумовлений ситуацією спілкування на екологічні теми» [3, с. 135]. Причому тексти, створені науковцями, належать до наукового екологічного дискурсу, а екологічні тексти, що поширюються в засобах масової інформації, – до медійного екологічного дискурсу.

У роботі термін «еколінгвістика» ми вживаємо в значенні дисципліни, яка займається дослідженням та вивченням текстів на екологічну тематику та екологічних проблем, відображених у них. Аналіз цих текстів, особливостей їхньої структурної будови, дослідження мовних засобів та прийомів, вжитих у них, дає змогу дослідити картину сприйняття екологічних станів, ризиків та відношення до них суспільства. Учені [14, с. 292] зазначають про взаємообмін між навколишнім середовищем та мовою. Еколінгвістичні дослідження мають справу з екосистемами, що є частиною людської системи, і мовною системою, яку люди використовують у своєму середовищі, та зазнають значного впливу дискурс-аналізу. Зокрема, варто зазначити про важливість таких досліджень, оскільки вони можуть використовуватись із метою навчання іноземної мови студентів технічних вузів екологічних спеціальностей [4; 12].

Метою статті є дослідити концептуальні метафори, які знаходяться в семантичному полі концепту *Radiation*, та визначити їхню роль у формуванні картини екологічної безпеки та екологічних загроз у людській свідомості. Для проведення дослідження було застосовано методологію критичного дискурс-аналізу, а також описовий підхід до аналізу зібраного матеріалу. Ці методи дослідження сприяють досягненню поставленої мети та розв'язанню низки завдань. Матеріалом дослідження є тексти на екологічну тематику, відібрані з електронних та паперових версій журналу *The Ecologist*. Предметом дослідження стали концептуальні метафори, за допомогою яких описується концепт *Radiation*.

Виклад основного матеріалу. У статті ми досліджували екологічний «зелений» дискурс, розглядали концептуальні метафори, які структурують зміст цього дискурсу. У дослідженні екологічного дискурсу основну роль ми приділили метафорі, що є важливим засобом відтворення образу явища чи події в суспільній свідомості, даючи змогу глибше його пояснити. За допомогою метафор створюється емоційна атмосфера подій, формується їх оцінка та здійснюється підсвідомий вплив на адресата, завдяки їх здатності завуальовано виражати думку. Когнітивний підхід до дослідження метафори виник на противагу її традиційному вивченню як образного порівняння для прикраси мови. У когнітивістиці метафора розглядається як основна ментальна операція, як спосіб пізнання, структурування та пояснення світу. У процесі вивчення концептуальних метафор досліджуються стійкі відповідності між двома областями: областю джерела метафори і областю цілі метафоричної номінації. Концептуальна метафора розглядається як явище реального світу, що відображається за допомогою інших явищ реального світу на основі їх подібності, тобто зображення одного поняття в межах іншого [7].

Екологічний дискурс із точки зору когнітивістики розглядався у процесі вивчення процесів метафоризації (Н.О. Красильнікова, О.В. Іванова), встановлення лінгвокогнітивних

особливостей комунікації у сфері екології (І.О. Розмаріца), визначення місця такого дискурсу в когнітивно-комунікативній парадигмі знань (З.І. Ломініна). Семантичну базу екологічного дискурсу становлять концепти: Environment/Довкілля, Pollution/Забруднення, Energy/Енергія, Climate Change/Зміна клімату, Chernobyl/Чорнобиль, які маркують екологічну проблематику, де ключовим є концепт Environment/Довкілля [2]. Як зазначає О.Г. Хітарова, аналіз концептів екології свідчить про тенденцію формування нової епохи в розвитку людства – екологічної, і це пояснюється тим, що екологічне знання збагачується через різноманіття видів людської діяльності, сукупність яких внаслідок об'єктивних причин поступово охоплюється екологізацією [8, с. 40–41].

У когнітивній лінгвістиці метафоризація виступає як перенесення структури концептуальної області (домена) цілі на область джерела. Дж. Лакофф та М. Джонсон [10] виділяють 3 групи концептуальних метафор:

а) структурні метафори (розуміння чогось у термінах чогось іншого);

б) орієнтаційні метафори (пов'язані з просторовою орієнтацією);

в) онтологічні метафори.

Концептуальні метафори вивчаються за двома основними напрямками: метафорична концептуалізація пізнання (сфери-джерела творення метафор, моделі метафоричних трансформацій) та метафора як стилістичний прийом у лінгвістиці тексту. Вчені розглядають концептуальну метафору як спосіб пізнання світу, його концептуалізації, що дає змогу виявити ставлення до аналізованого явища у свідомості людей шляхом перенесення характеристик із загальноживаних сфер на концепт, що аналізується. Аналіз концепту *Radiation* крізь призму концептуальних метафор дає змогу виявити найбільш істотну культурну інформацію.

У процесі дослідження було проаналізовано близько 100 статей на екологічну тематику видання *The Ecologist* та 4 томи звіту за 1990 рр. *The Ecologist: Nuclear Power Shut it Down!* Журнал *The Ecologist* було засновано 1970 р. ученим-екологом Е. Годсмітом. За задумом засновника, він мав стати рупором для країн третього світу, досліджувати проблеми довкілля, характерні для цих регіонів, пропонувати способи подолання цих проблем та підтримувати екологічні рухи [1]. Серед проблем, яким приділяє увагу журнал *The Ecologist*, розглядаються питання та проблеми ядерної енергетики, радіологічного забруднення та розробка альтернативних джерел енергії. Тому, базуючись на матеріалах часопису, які порушують окреслену проблематику, ми досліджуємо концептуальні метафори, які характеризують концепт *Radiation*.

Відібрані з текстових корпусів концептуальні метафори були розділені на такі групи, відповідно до сфери джерела: *Війна, Здоров'я, Міфологія та релігія, Побут, Технології та наука*. Розглянемо детальніше перенесення рис та характеристик із кожної сфери-джерела. Так, концепт *Radiation* розглядається в межах сфери WAR (ВІЙНА). Перенесення метафоричного образу відбувається шляхом перенесення дій ВІЙНИ (вбиває, пошкоджує): *radiation kills cells, radiation damages*; перенесення учасників війни (жертви, ветерани): *victims of radiation, nuclear test veterans*; перенесення предметів (зброя, флот): *radiation is a weapon, ...expands its fleet of nuclear power stations*.

Наступною сферою-джерелом концептуальних метафор є сфера MYTHOLOGY, RELIGION (міфологія та релігія). Так, радіація розглядається як зло, що наслане на Землю, як сказано в книзі Об'явлення: *Chernobyl was mentioned as the star that fell to earth in the Book of Revelations*; мовчазне кровопролиття (вжито в біблійному значенні, натяк на біблійну історію з масовим винищенням євреїв): *silent massacre*; радіація вигадана гріхами людини: *...constructed from human folly, power-lust and stupidity*. Місцеві жителі, які живуть поблизу ядерних електростанцій, страждають від підвищеного рівня радіації... *native peoples are being sacrificed to our nuclear power plants*.

Знайдено концептуальні метафори, джерелом походження яких є міфи народів-аборигенів, на землях яких здійснюється видобуток урану: *...according to Aboriginal mythology, the Rainbow Serpent, asleep in the Earth...*

Іншим прикладом актуалізації сфери міфології є *...an attempt to seize these underworld elements will disturb the sleep of the Serpent, provoking its vengeance...* – згідно з міфологічними віруваннями аборигенів Австралії, Райдужний змії є творцем світу, живе під землею, і австралійці вважають, що уранові шахти можуть його потурбувати.

У давньогрецькій міфології радіація порівнюється з бідами зі скриньки Пандори: *fallout from Pandora's nuclear box*; радіація – ядерне чудисько: *nuclear monstrosity*.

Звичайно, багато метафор при описі концепту *Radiation* запозичено зі сфери HEALTH (здоров'я). Ці концептуальні метафори вживаються для характеристики наслідків дії радіації... *genetic damage to life on Earth*; дія радіації розглядається як геноцид людства... *adding to that burden with Moorside would be genocidal*, що перетворює чоловіків на тіні *...men turned into shadows*, та призводить до народження нездорових дітей... *women, giving birth to jellyfish babies*.

До концептуальних метафор зі сфери FEELINGS and EMOTIONS (почуттів та емоцій) ми зараховуємо метафори, які містять оцінні предикати: *...one of the ugliest disasters known to man; ...so this is one nightmare scenario: 'Son of Fukushima'*. Усі концептуальні метафори є носіями негативної оцінки. Під час аналізу матеріали ми зустріли лише одну концептуальну метафору з позитивною абсолютною та контекстуальною оцінкою: *A wonder of nuclear engineering...* Мова йде про створення ядерної бомби як про вагоме наукове відкриття.

Побут людини (порівняння з їжею, речами, що застосовуються в побуті): *...the south of the Belarusian Republic was covertly blanketed with a radioactive soup*.

Nuclear weapons industry swept health risks under the carpet – ховати проблеми зі здоров'ям під килим, аналогія з метафорою –змести/сховати сміття під килим. *Environmental controls at weapons plants have been poor* – характеризує поганий екологічний контроль.

Сферою-джерелом для концептуальних метафор є SCIENCE and TECHNOLOGY (технологічна сфера, наука). Так, працівників атомних станцій порівнюють з екологічно-чистою продукцією, тому і вживається атрибут *organic*: *... the "organic robots"*, вирішення технологічного завдання називають головоломками – *radiation riddle*.

Цікаво зазначити, що усі концептуальні метафори, які описують концепт *Radiation*, мають негативну оцінку конотацію. Така негативна оцінка відбиває суспільне ставлення до явища радіації. Варто зазначити когнітивну та культурну

функцію концептуальних метафор. У концептуальних метафорах відбиваються стереотипи сприйняття таких явищ, як радіація та радіаційне забруднення, прослідковуються стереотипи спрямування думок, ставлень та пересторог щодо них. Вони відображають тенденцію спрямування думки, базуючись на явищах реального світу. Тобто, іншими словами, відтворюючи поняття «радіація» в поняттях з інших сфер життя, ми здійснюємо перенос ставлення до описуваної речі шляхом перенесення загальноприйнятого ставлення до речей повсякденного ужитку. Знання стереотипів та використання концептуальних метафор є процесами, які запускають пізнання та сприйняття процесів іншої реальності в поняттях зрозумілої нам реальності (сфери побуту, емоцій, здоров'я тощо).

Висновки. Концептуальні метафори є засобами порівняння та розуміння іншої реальності (наукової, екологічної), переносючи на неї характеристики, стереотипи та якості з повсякденних сфер життєдіяльності людини. Дослідження показало, що найпоширенішими сферами для опису концепту *Radiation* є побут, здоров'я, війна, міфологія та релігія. Перспективами подальших досліджень можуть бути моделювання концептів, які структурують екологічний дискурс. Планується розглянути концептуальні метафори, які моделюють інші концепту екологічного дискурсу, а також детальніше розглянути засоби створення оцінності в текстах на екологічну тематику. Цікавим вбачається дослідження стереотипів, які формуються в суспільстві після ознайомлення з екологічними текстами, дослідження механізмів формування екологічної свідомості, мотивування до боротьби за чисте довкілля.

Література:

1. Бондаренко Т. Проблематика екологічних рухів на сторінка журналу *The Ecologist*. *Діалог: Медіа-студії*. 2013. Вип. 17. С. 102–110. URL: <http://dms.onu.edu.ua/article/view/169767/169593>.
2. Жихарева О.О. Екологічний дискурс: когнітивний підхід. *Взаємодія одиниць мови та мовлення: комунікативно-когнітивний, соціокультурний, перекладознавчий і методичний аспекти*: матеріали Міжнар. наук.-практ. Конф., м. Київ, 28 березня 2014 р. Київ, 2014. С. 68–71.
3. Иванова Е.В. Метафорическая концептуализация природных катастроф в экологическом дискурсе (на материале медийных текстов): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Челябинск, 2007. 219 с.
4. Кравченко Т.В. Громадянська ідентичність як компонент полікультурного виховання в закладах вищої освіти Великої Британії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2018. Серія «Культурологія» Вип. 19. С. 58–65. URL: <http://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/7130>.
5. Петренко І. Актуальні напрямки еколінгвістичних досліджень. *Лінгвістичні студії*. Вип. 23. С. 278–282. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2011_23_61
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. 716 с.
7. Семида О.В. Вербалізація концепту УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД у французькому медійному дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2017. Вип. 31 (3). С. 184–187. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvmgu_filol_2017_31\(3\)_49.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvmgu_filol_2017_31(3)_49.pdf).
8. Хитарова Е.Г. Дискурсивные структуры экологической тематики в лингвистическом и правоведческом аспектах (на материале русской и английской публицистики): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Краснодар, 2005. 180 с.

9. Fill, A. Contrastive Ecolinguistics – a New Field for Ploughshares? Tübingen. 1995.
10. Lakoff, G. Metaphors We Live By. London, Chicago : The University of Chicago Press, 1980. 242 p.
11. Stibbe, A. Ecolinguistics: Language, Ecology and the Stories We Live By. London : Routledge. 2015.
12. Varyanko, T., Ivanchenko, L. Peculiarities of organisational forms of work used at foreign language lessons in higher technical educational institutions. *Молодь і ринок*. 2018. № 2. Pp. 101–104. DOI: <https://doi.org/10.24919/23084634.2018.126836>
13. Wu, Y. Ecological Discourse Analysis Advances in Social Science. *Education and Humanities Research (ASSEHR)*. 2018. URL: <https://doi.org/10.2991/icsshe-18.2018.163>
14. Yuniawan, T., Rokhman, F., Rustono, Mardikantoro, H.B. The Study of Critical Eco-Linguistic in Green Discourse: Prospective Eco-Linguistic Analysis. *Humaniora*. 2017. V. 29. P. 291–300. URL: https://www.researchgate.net/publication/321971317_The_Study_of_Critical_Eco-Linguistic_in_Green_Discourse_Prospective_Eco-Linguistic_Analysis

Semyda O. Metaphorisation of the concept *RADIATION* in ecological texts

Summary. This research is dedicated to the conceptual metaphors study describing the concept *Radiation* in the texts on ecology. This paper justifies the novelty and necessity of such a study as well as further scientific linguistic researches in this field. Different approaches to the term *ecolinguistics* have been considered, theoretical grounds for this research have been

analysed and presented. In this paper we consider different approaches to the ecological discourse study and focus our attention on the cognitive approach. In the course of a study we revealed the main concepts that prevail in the ecological discourse: Environment, Pollution, Energy, Climate Change, Chernobyl.

Conceptual metaphors that structure the concept *Radiation* in the ecological discourse have been studied. We regard conceptual metaphor as a linguistic vehicle that reflects one phenomenon of the real world in the terms and features of another phenomenon of the real world. In this relation, as the study shows, the concept *Radiation* is presented by the notions and features of such source domains: *War, Health, Mythology and Religion, Everyday Life, Emotions and Feelings, Science and Technologies*. Mostly, these conceptual metaphors are the carriers of negative evaluative meaning that reflects negative social attitude to radiation as a phenomenon. We can see this by analysing conceptual metaphors that describe the concept *Radiation*. The research shows domination of the negative evaluation of the concept *Radiation* in the ecological discourse. The corpus material was taken from the e-version and paper version of the journal *The Ecologist* which is popular and well-known for its 'green' aspirations and claims. For future perspectives we can model the concepts' structures, study evaluative connotations of the lexical meaning in ecological texts.

Key words: conceptual metaphor, ecolinguistics, concept, concept domain, source domain, evaluation.